

РЕЦЕНЗІЇ

Чорний Д. М. Рецензія на *Krzysztof Pietkiewicz. Paleografia Ruska. – Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2015. – 612 с.*

Нове дослідження польського історика Кшиштофа Петкевича присвячене палеографії як допоміжній історичній науці та самостійній історико-культурологічній дисципліні. Рецензоване видання є сьомою книгою в серії «Допоміжні історичні дисципліни», яка здійснюється під егідою Інституту історії Польської академії наук починаючи з 2009 р. і включає книги з демографії Польщі, типології і характеристики джерел мусульманських сусідів Речі Посполитої – Османської імперії та Кримського ханства, костюмології, історичної географії, видання історичних джерел, старопольської дипломатики.

Кшиштоф Петкевич – доктор габілітований, директор Інституту Всьогоднішнього Університету Адама Міцкевича – є знаним фахівцем із середньовічної та ранньомодерної історії Польщі. Йому притаманні висока ерудиція, глибоке знання середньовічних та ранньомодерних текстів, вільне володіння матеріалом. «Палеографія Руська» – результат його багаторічної праці. Знайомство із книгою дозволило згадати один епізод 15-річної давнини. Перебуваючи разом із К. Петкевичем у Слов'яногірському монастирі, я став свідком того, як швидко і легко він допоміг місцевому музейному фахівцю, що супроводжував нашу групу, прочитати кілька старовинних написів, які, вважалося, не піддаються прочитанню. Такий публічний майстер-клас із палеографії викликав захоплення не лише у фахівців, але й у присутніх екскурсантів – не істориків.

Свою книгу з палеографії К. Петкевич розпочинає словами про те, що до його наміру входило перш за все «наближення до польського читача в міру можливості повного образу цієї дисципліни, оскільки на його тлі можливе розуміння і подальше самостійне пізнання рукописного доробку наших східних сусідів, Білорусів, Росіян і Українців, які послуговувалися кириличним письмом, читання і інтерпретація кириличних рукописів, що походять з території давньої Речі Посполитої і актив російської бюрократії, що діяли на польських землях в період розборів» (с. 13).

Книга являє собою фоліант обсягом 612 сторінок великого формату і складається зі вступу, 10 розділів, 57 підрозділів та 190 параграфів. Окремі параграфи поділені на більш дрібні частини з метою полегшення сприйняття матеріалу. Автор розпочинає виклад із визначення дефініції назви роботи і підкреслює, що намагався «по можливості широко подати проблеми взаємозв'язків з руською палеографією – наукою про кириличне письмо, що має понад тисячолітню історію, завдяки якому маємо доступ до великої культурної спадщини східних слов'ян, порівняно багатшою за польську» (с.13). На початку вступу він підкреслює, що «руське розуміємо в найширшому значенні – водночас не тільки те, що має стосунок до давньої Русі, але все що виходило із неї, може бути предметом інтересу допоміжної історичної науки **руська палеографія** – цілу рукописну спадщину давньої Русі, Росії, України і Білорусі, не вдаючися до делікатних і часто позанаукових спорів з приводу приналежності окремих пам'яток письма і мови котрій з вище названих народній традиції» (с. 16). Автор також неодноразово наголошує на важливості розуміння тісного зв'язку предмету своїх студій із Візантійською культурою, цивілізацією.

Перший розділ книги, який має назву «Історія руської палеографії як наукової дисципліни», містить ґрунтовний огляд початків палеографії в XVI- XVII ст., серед яких автор виділяє доробок Лаврентія Зизанія (Тустановського). Виклад матеріалу XVIII ст. – XIX ст. автор розпочинає від «Поморських відповідей» ієромонаха Неофіта і далі читач має можливість ознайомитися з персональним доробком багатьох науковців, що стояли біля витоків дисципліни (с. 28-30). Не оминає увагою він проблеми фальшування рукописів, діяльність археографічних комісій, доробок фахівців середини – другої половини XIX ст., серед яких на чільне місце ставить І. Срезневського (с. 41-42). Розгортання безпосередньо

палеографічних досліджень К. Петкевич пов'язує із студіями Н. Калачова, окремо виділяє внесок філологів у науку. Декілька підрозділів книги присвячені палеографічним студіям вчених доби СРСР та тих, хто перебували на еміграції (с. 52-62). Розвій спеціалізації палеографії він пов'язує з появою *філігранознавства* (с. 66). Чільне місце в книзі займає аналіз доробку українських фахівців, зокрема В. Панашенко, П.Захарчишина, М. Кріль, а також білоруських, литовських та польських науковців (с.69-73).

Грунтовний історіографічний вступ дозволив К. Петкевичу подати широке полотно розвитку руської палеографії. Уявлення про охоплені проблеми може надати перелік назв наступних розділів книги: «Абетка, орфографія і знаки пунктуації в давній Русі і Росії (XI-XX ст.)», «Система рахунку і хронології візантійсько-руська», «Матеріали і інструменти писання», «Графіка кириличного письма», «Формат і оправа рукописів», «Оздоблення рукописів і кириличних книгодруків», «Читання і публікація текстів», «Вступ до руської дипломатики», «Руська і російська метрологія».

К. Петкевич докладно, на багатьох прикладах розглядає особливості письма, які полягають у графічних формах знаків і літер, пропорціях та конфігураціях їхніх складових частин, шрифтах. Він підкреслює, яке значення мають місце і частота вживання окремих літер, види скорочень тощо. У другому розділі книги окрема увага приділена українській та білоруській абеткам (с. 128-130), особливостям використання кириличної абетки для тюркомовних та інших народів СРСР (с. 130-134). Без сумніву, великий інтерес в українського читача викличуть сторінки монографії, присвячені спробам русифікації поляків та литовців в Російській імперії шляхом нав'язування їм російської абетки (с. 126-128). У п'ятому розділі монографії кілька підрозділів присвячені розвитку скоропису в українських землях, зокрема козацької доби (с. 265, 278-283). Вважаємо, що у книзі варто було б сказати про *кулішівку*, *желяхівку*, *ярижку* та їх місце в кириличному письмі та українській культурі другої половини XIX – початку XX ст.

Значну увагу К. Петкевич приділяє особливостям оздоблення рукописів і написам, зокрема, мініатюрам, малюнкам в рукописних та друкованих книгах. У зв'язку із цим книга багато ілюстрована, містить 267 малюнків та зображень. Залишається лише пошкодувати, що з них лише одна – кольорова – розміщена на обкладинці мініатюра з Київської Псалтирі 1397 р.

У книзі К. Петкевича багато уваги приділено не лише системам письма, а також предметам, пов'язаним із письмом: матеріалам, на які нанесено текст, зокрема, пергаменту, тканинам, бересті, папіру і філіграням на ньому, знаряддям писання, використанню барвників, зокрема чорнил, за допомогою яких написано чи оздоблено текст, формам оправ книжок тощо. Про ретельність і глибину аналізу наведеного матеріалу може свідчити, приміром, підрозділ перший четвертого розділу «Матеріали і інструменти писання», який складається з таких параграфів «Воскові таблички – цери», «Пергамент», «Кора березова – письмо на березовій корі», «Пам'ятки епіграфіки і матеріали, на яких вони збереглися», «Чорнила, кіновар і інші засоби», «Золото у листках і розчинне. Срібло», «Інструменти і знаряддя писання. Перо, олівець», «Скрипторії», «Технологія писання».

Полегшує використання видання ґрунтовний науково-довідковий апарат, який включає покажчики використаної літератури (с. 453-512), персоналій (с. 513-538), географічних та етнічних назв (с.539-544), два предметних, зокрема розширений (с. 545-600), а також список ілюстрацій (с. 601-612).

Підсумовуючи сказане, маємо зазначити, що нова книжка К. Петкевича має не лише монографічний характер. Вона здатна виконувати роль підручника з палеографії для студентів вишів, а за обсягом матеріалу, його якістю та ґрунтовністю дорівнює енциклопедичному виданню. «Палеографія руська» органічно продовжує попередні книжки серії, в рамках якої надрукована, і може бути корисною не лише фахівцям-історикам, але й широкому колу тих, хто студіює в Україні культурологічні дисципліни, займається графічним дизайном, музейною справою, архівістам та бібліотечним працівникам.